

Собор (стисло)

Олесь Гончар

Розділ I

Невеликого селища Зачіплянка не знайти на жодній карті, проте коренями воно сягало ще козацьких часів. Жили там, як казав Микола-студент, праведні люди, роботяги-металурги, чиє життя розбите на зміни. З одного краю села — сага, з іншого — старий собор. А перед селом знаходить металургічний завод, де народжується метал.

Вночі завод викидає у небо вогняні стовпи, а їх відблиски грають на стінах собору. Якщо студент Микола Баглай повертається в таку годину додому, то неодмінно зупиняється біля нього, щоб послухати собор та особливе мовчання, "оту не кожному доступну "музику сфер". Тут усе предківщина студента. До нього наче промовляють віки, а собор виглядає навіть величнішим, ніж вдень. Цей собор — "один із тих велетів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, — то мов похмурі цитаделі стоять з щілинами вікон-бійниць, то стрілчастими шпильми десь черкаються хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образ неба... Серед людських поколінь, серед текучих віків височать незрушно"

Йде Баглай-молодший, щось мугикаючи. Є ще й Баглай-старший, який на селі був знаний як Іван дикий, а тепер просто — той Іван, що в Індії. Зійшовся Іван з Вірою, поставив біля хати лавочку. Зараз там пусто, тому Микола вирішив прилягти там. Тільки влігся, з вікна визирнула Вірунька. Вона впізнала Баглая, бо тільки він міг в такій порі розлягтися на лавці. Вірунька була передовою кранівницею.

Студент поцікавився, чи чула жінка щось про собор, ніби його зносити мають. Вірунька сказала, що нічого такого не знає. Та й її більше чоловік хвилює. Відпустила його в Індію, як передового металурга, а тепер мучиться й сумує, бо хоч давно разом, а кохає усім серцем. Ще й додала, що Микола носить із собором, а краще б подумав про дружину, бо ж пора вже одружитися.

Мовила, що треба Баглаю менше мудрувати, а шукати собі дівчину натомість. Садки стояли в тиші і крізь них Микола прислухався раз у раз до подвір'я Ягора Катратого. Катратий, як вийшов на пенсію, влаштувався бакенщиком на Дніпрі. А нещодавно на його подвір'ї з'явилася красива дівчина.

Вірунька зрозуміла, куди коситься Микола, тому й підкинула, чи помітив він племінницю, що з'явилася у Ягора. Микола бачив її кілька раз, бо дівчина була дуже скромною, мовчазною. Коли хлопці до неї залицялися, могла їх і водою облити. Знав лише, що красуню звали Єлькою, була засмаглою та стрункою.

Врешті Микола заявив, що Вірунька — то сучасний прототип Ярославни, вклонився їй та подався геть. Щось водилу Баглая по Зачіплянці. Подався до Ягора, потім на закинутий цвинтар. Згадав як на тому цвинтарі знаходили старовинні ливарські інструменти, та й сім'я Баглаїв була із такого давнього роду. Подумав ще, що кажуть, нібито людську поведінку регулює страх смерті. "Та чи так це насправді? Чи не більше

мусить лякати живущого те, що проіснувати він може марно, безцінно, пройти дорогу життя людиною-авоською, відцвісти свої весни пустоцвітом? Так у чому все-таки він, "конечний зміст всієї мудрості земної?" Як бути справжнім? Як досконалитись? Як маєш повестись, щоб відчутти себе перед лицем всесвіту справді вінцем природи?"

Ось перед ним уже собор. Досконалий та величний. Чи вдасться створити і тобі щось на стільки ж прекрасне? Перед цим собором Благай щоразу відчуває щось тривожне й смутне. Зачіплянці не злопам'ятні, проте важко забути, що колись цей собор був найбільшим у єпархії, що дурманив людям голови чадом лампад. Але це не причина його зносити, навіть якщо він і став на заваді чийсь кар'єрі. Бо ж нащадки колись спитають: що збудували, що зруйнували?

Розділ II

В небі шаленіли зенітки, свистіли кулі, Дніпро кипіло від вибуху снарядів. І раптом серед цього пекла, в учаділому окопі запищало. Солдат саме пробігав мимої зупинився над породіллем. Мати попрохала кликнути когось, проте боєць аж заціпенів. Він не міг зрозуміти, як саме серед цього хаосу може з'явитися нове життя. Схаменувшись, солдат позадкував від окопчика.

"Про що думала мати? Може, плакала? Може, почуття винуватості душило її: нащо народила? Нащо в таке содомище пускає життя? Хотіла б, у світ квітів щоб він явився, у світ запахущий, трояндовий, а світ, куди воно вдерлося, її мале, зустрічає його смородом, вибухами, шаленінням смерті..." Через деякий час прибігла Шпачиха та перев'язала пуповину ще одному Баглаю.

Тепер цей Баглай уже студент. Разом із Олексою-механіком Микола задумав створити фільтри, щоб уловлювати викиди із металозаводу. Зранку Баглай проснувся та перед роботою над уловлювачами вирішив піти на пробіжку, бо робив так завжди.

Біг Микола мимо Ягової хати. Вона була наче з іншої епохи: вкритий соломою, осілий, з призьбою зимівник. Після смерті Ягорихи ніхто хати не білив, але тепер вона знову стояла свіжопобілена. Проте самої білильниці ніде не було. А раптом вона поїхала уже геть? Настрій у Миколи одразу впав, хоч він і розумів, що ніяких претензій до дівчини не може мати, бо ж не кликав її на побачення.

Оббігши тричі круг саги, студент повертався додому. Вітер дув у бік села, тому дим застелив все навколо. Фільтри існують поки лише у мріях ентузіастів, бо директор не баче у них потреби. Якби вони давали видиму вигоду виробництву, то не барився би, проте директора цікавить лише як обігнати "Азовсталь", тому й трюїть людей.

Хлопця уже чекав Олексій, тому вони попили чаю та всілися за роботу. Могли працювати годинами, а перерву зробили, лише коли почули крики надворі. То були діти, які бігли за голубами. Голуб'ятник випустив птахів, щоб летіли вгору та дихали чистим повітрям і ті ширяли над собором. Навіть ті, хто був на нічній зміні, вийшли, щоб помилуватися білосніжними птахами. Баглай стояв на подвір'ї та весь час наче відчував на собі чийсь погляд. Не помічав, як на нього витріщається пара зелених очей із гущавини Ягорового саду.

Розділ III

Цей стародавній козацький собор був для Єльки в дитинстві далекою мрією, адже могла побачити лише його вершечки. Виросла Єлька-Олена Чечіль при фермі. Не знала зовсім батька, бо мати її завагітніла ще коли переходили фронт. Росла, не знаючи батьківської ласки. Повоєнні роки були важкими, а її мати-одиначка і вимагати не вміла нічого, лише працювала чорно. Була відлюдькуватою, а коли підросла стала красунею, то й бригадири почали залицятися.

Дівчина подобалася водію та місцевому механізатору, але вони її не цікавили. Незабаром зняли їхнього завфермою — прислали молодого та завзятого чоловіка. Він цікавився думкою доярок, вибирав для них нові куфайки, намагався підвищити надої, як міг. До Єльки він ставився із симпатією, бо таку молоду доярку треба підтримати, тому дівчині зажилося веселіше. Бригадир любив пожартувати з дівчатами, пощипати їх, полоскотати (і найчастіше саме Єльку він затягував у солону), проте дуже боявся своєї дружини Варки.

А навесні сталося горе: матір Єльки привалило у глинищі. Дівчина залишилася сама. Тоді її усі підтримали, навіть дядько Ягор запропонував приїздити. Довелося покинути школу, хоч бригадир і заспокоював, що якимось переб'ється, а далі піде в технікум, на заочне.

Якось усі поїхали по комбікорм. Хоч уже прийшла весна, проте вітри пробирали до кісток. Склад комбікорму був у соборі, що ще здалеку видно, коли під'їжджаєш до заводських селищ. Проте кладовщика не було, тому довелося їм стати на ночівлю біля собору. В цьому місці дівчина була ще в дитинстві. "Собор тоді вразив Єльку тільки своєю суворістю, холодним і якимось величавим непривіттям. А зараз викликав своєю обдертістю щось схоже на співчуття, був чимось ближчий до її дитячих мрій, до отих блакитних планет її дитинства".

Дівчата зібралися до Вірки, яка була із їх села, а тут вийшла заміж, а Єлька подалася до дядька. Того вдома не виявилось, тому дівчина повернулася до грузовика, де залишилася стерегти машину. А водій з бригадиром подалися кудись гуляти. Повернулися вони пізно. Принесли із собою оселедців та випивки, щоб зігрітися. Хоч потім Єлька і думала, що не випадково їй принесли це вгощення. А було так: шофера десь повіявся, а бригадир взявся лізти до Єльки в кузов, бо холодно мовляв. І дівчина не відігнала його, навіть коли почав їй лестити словами. "Гарячі шепоти-благання хвилювали, ласки, ніколи не знані, пробуджували чуттєвість. Розпалена, вже не відпручувалась, а коли міцний смак поцілунку відчула, міцний та гарячий, здалось, що оце й є воно, оцей хміль і є кохання..."

Ця ніч нічого не принесла Єльці, крім болю та відчуття спустошеності. Коли вилізла з кабіни, почула насмішки шофера. Значить тепер усе село буде знати. Намить це вразило Єльку, проте потім знову повернулася байдужість. Приєдналася до дівчат, що набирали комбікорм, хоч і боялася була зайти в собор. А тоді підняла голову та побачила купол собору. "Ясним, не загидженим тільки й zostавсь отой острівець собору вгорі, над Єлькою, чистотою та високістю навіював і на неї чистоту спокути, відчуття провини і подмух якихось непевних надій..."

Коли побачила бригадира, який все відводив погляд, сама себе стала ненавидіти, що піддалася цьому блудливому чоловічку. Зрозуміла, що ненавидить його і знати не хоче. Скрутне настало життя для Єльки. Бригадирова жінка поганила її на все село. І хоч бригадира Єлька не хотіла і бачити, та той не витримав своєї жінки й втік геть. Тоді про Єльку слава пішла на все село і інші жінки стали поглядати на неї з підозрою. Чоловіки сприймали дівчину як доступну, тому являлися до неї ночами. Життя у селі стало просто нестерпним. Дівчина хотіла податися геть, але в конторі до того ставились інакше — не хотіли видавати документи, бо її робочі руки були потрібні селу.

Раз її зупинили, другий раз. А тоді припхалася до неї жінка гулящого зоотехніка та налетіла на Єльку. Дівчина і не витерпіла. Пішла в контору, щоб вибороти свій паспорт. Влаштувала там скандал, кричала, що крім рук має і серце, що поїде геть і без паспорта. Вдосвіта подалася до міста, щоб зникнути в ньому.

Розділ IV

Так дівчина опинилася у свого дядька Ягора Катраного на Зачіплянці. Збрехала, що приїхала вступати у технікум, а дядько й не допитувався, не вимагав документів. Дядько був радий, що нарешті буде кому біля хати поратись. Та й Єльці тут сподобалося. Сусіди привітні, та ще у баглаївських садках цілоденно валяється в гамаку студент, все читаючи книги. Всі тут куми, свати, брати, немає злодіїв, чужих немає. Гордо говорять: "На нашій вулиці анонімок не пишуть!" Життя в цих людей відкрите.

"Дітей тут густо насіяно, і чомусь дівтора все липне до того студента Баглая. Всяких жучків носять йому під шовковицю, трав'яних коників, кудись кличуть, і він часом хоч і супиться невдоволено, але, відклавши конспекти, йде з малечею на сагу або на кладовище..." Вечорами на вулицях збиралися компанії, щоб грати у доміно. А біля Баглаєвого двору часто збиралася молодь — хлопці такі, що й мимоволі задивишся.

Щоправда дядько Катратий не любив, коли Єлька туди задивлялася, бо ж поки не прописана, краще вже жити тихо, наче її тут і нема. Єлька так і робила — за двір ані ногою. Хіба що до Дніпра, до бакена, який обслуговував Катратий, часто бігала. Тут же ж її і відвідували думки про заводи. Ті здавалися їй осередками велечі й могутності. Питала дядька, чи працюють там жінки? Проке Катратий не бажав такої роботи Єльці, бо там аж ніяк не медом намазано. "Ні, не для жіночих рук робота на металургійному, знов перестерігає племінницю дядько Ягор, там і чоловік не кожен витримає. Це ж не випадково, мовляв, серед горнових миршавого не побачиш, усе здоров'яки, там потрібні люди при силі". Розповідав чоловік також про те, як важко було після степу привикнути до роботи в цеху.

Питала також Єлька про минуле дядька Ягора. Воно було загадкове, бо дядько замолоду прибився до махновців. Дядько, коли згадували його минуле, злився, проте якось сказав все ж, що ця свобода була просто кривавим юрмищем. "Ті, що Україну воздвигли, вони у віках, Єлько... Не мати анархія її воздвигла. Батько Прометей..." Того вечора дядько з племінницею засиділися до пізна, збиралися уже йти, коли до них причалила одна із запізнілих моторок. Це були знайомі дядька Ягора. До нього часто приїздили такі приятелі, що хотіли юшки похлебтати. Часто це були місцеві чиновники

або ж рибінспектор.

Розклали вогнище, почали жартувати. Чоловіки все цікавилися Єлькою, а коли почули, що вона хоче поступати, то навперебій стали радити куди краще піти. Ще й обіцяли допомогти.

Розділ V

Виходило так, що собору вже і нема. На одному засіданні щодо майбутнього Зачіплянки все не могли вирішити долю собору. Тоді один чиновник ніби між іншим сказав: "А нащо взагалі тому собору стояти?" І тоді висуванець із Зачіплянки — Лобода Володимир — вирішив зачипитися за цю фразу. Той собор уже давно йому надокучав: усе з міста дзвонили та лаяли за бардак, мовляв занастив культурну пам'ятку. Та ще й на селі з нього жартували, бо коли не було грошей на ремонт придумав місцевий "геній" Лобода просто взяти собор в риштовання. Так воно і зігнило на будівлі.

Тому Володимир Ізотович швидко підхопив ідею знести собор, а на його місці збудувати великий критий ринок. І хоч ідею Лободи не утвердили, він уже почувався переможцем. На дорозі догнала його Шпачиха — мала до висування серйозне діло. Вона була квартальною, їй і доручили розібратися із козами — перевірити, щоб усіх перерізали, бо проклята скотина з'їдає людську норму хліба. То ж жінка просила Володьку заступитися в місті за тварин, бо ж вони кіз у сазі пасуть.

Лобода на те відказав, що з худобою допомогти не може, зате порадував, що скоро буде селянам новий ринок. Але, на здивування Лободи, стара заявила, що їй собор не заважає і що вона проти ринку.

Тоді Володимир Ізотович подався до діда Ягора. Зупинився там надовго, вже і Вірунька зацікавилася — чи не вподобав собі Єлку? Володька вже був одружений, мав квартиру на проспекті. Проте з жінкою вони розвелися. "А коли невістки не стало, то й батько невдовзі опинився на Скарбному в Будинку старих металургів, бо що ж із ним робити синові-холостякові? Там, у Будинку ветеранів, батькові догляд, в колективі відчуває себе, живе, мов на вічному курорті".

Цінять його на службі, в Зачіплянці поважають, бо ж не цурається своїх. Але лише Миколі-студенту не подобається такий висуванець, лише одним словом міг назвати: "Батькопродавець". Адже таки збагрив батька, лишень щоб не сидів у селі та не водився із старим махновцем Ягором Катраним.

Стоїть "Москвич" біля Ягорового паркану, а на подвір'ї Баглаїв чути веселощі і солов'їний спів. Це Микола записав їх ще весною, а тепер, коли пташки вже відспівали, включив магнітофон на усю Зачіплянку. А Віруньку усе муляло, що ж той Володька забув у Ягора. Та його хіба спитаєш, адже ж викрутиться, ще й винною лишиться, пліткаркою.

Розділ VI

Цього вечора Баглай повертався із Ромцем Орлянченком із зупинки — проводив своїх друзів, що приїздили послухати солов'їв. Почали було говорити про те й те, коли раптом Ромцьо заявив, що переходить на інший завод, на той, де в цех заходиш у біленькому халаті та спецхарчування дають.

"Тобі це дивно чути? — нахилився до нього Орлянченко. — Ти, певне, сподівався і в мені найти іскринку героя? Гай-гай, її нема. Все менше таких, у кому вона є. Риба шукає, де глибше, а наш брат, де ліпше... Я ж із тих, кого тільки пальцем помани куди-небудь у режимний цех на соліднішу зарплату та на спецхарчуван-ня".

Та ще й став поучати Баглая: "В житті треба бути реалістом... Візьми будь-кого з наших роботяг. Дай йому телевизор, моторку та ще путівку на Чорне море в санаторій "Червоний металург", і він тобі по боку все оте, що ти називаєш духовним. Ти ось за собор переживаєш. Думаєш, усім він болить, як тобі? Он Шпачиха весь вік ходить біля нього, а дуже їй куполи ті потрібні? Та вона на них ніколи й не гляне! Корзини гнуть її до землі, їй монету давай! Запропонуй їй на вибір: собор чи критий ринок? — обома руками буде за ринок. Що той собор для неї в житті? Або для Федора-прокатника? Самим духом, брате, ситий не будеш. Матерія — первинна." Мовляв люди вже довго терпіли, тому не можна їх судити за те, що тепер для них на першому місці зручність.

Тоді Ромця став розповідати про своїх дівчат. Він їх любив та частенько міняв. Саме присіли на лавці біля хати Івана, коли з вікна визирнула Вірунька. Давай розганяти гультяїв. Хлопці розійшлися, а Микола задумався, нащо справді він товаришує із Ромкою? "І хоч душа не сприймала Ромчин цинізм, невибагливість, але якось і не уявляв себе Микола без цього приятелювання, без орлянченкових дотепів, скепсису та в'їдливих парадоксів. Була в ньому ніби потреба організму, що вимагала якоїсь протиотрути від одноманіття буднів, від стандартних уявлень тих, кому хотілось би з тебе зробити людину-цеглу, бачити в тобі лише податливий, злидений духом будівельний матеріал..."

І знову Микола ходив по селі. Думав про своє життя, про те, чому в 22 роки так мало досяг, про виродження сучасного мистацтва та смерть відчуття прекрасного узагалі. Врешті знову прибував до Ягорового двору, де все ще стовбичив "Москвич". І саме якийсь із юшкоїдів виповз, похитуючись, із хати. Причіпився до хлопця, став вимагати паспорт. Та Баглай і сам був не промах, став випитувати про документ у чиновника, додав, що у них на вулиці не люблять таких, що вдень людей моралі повчають, а вночі відучують.

Саме на це і нагодився Лобода. Давай розповідати про те й се, про нове кафе та критий ринок, про те, що намагається вивідати в Ягора, чи бува не він врятував під час війни Титана — місцеву статую металурга, яка була вилита ще із першого металу, після революції. Тоді юшкоїди повсідалися в машину і подалися геть.

Щоправда притормозили біля собору. Лобода став розповідати, як йому уже остогидла ось ця пам'ятка культури, але не може знести, бо ж будівля має паспорт і охороняється законом. І тоді рибінспектор взявся разом з другом пробувати, чи міцно прилаштовано дошку на соборі. Все селище спало і ніхто не бачив, як двоє крадіїв пріли над прикрученим паспортом.

Розділ VII

Несподівано Зачіплянку провідав голова Єльчиного колгоспу. Розпитував усіх про якусь Олену Чепіль та врешті хтось його і навів на хату Ягора Катратого. Правда Єлька

в цей час уже була у бур'янах. Поговорив голова із дядьком, розповів, що у них в селі новий клуб будуватимуть, бібліотеку розширять, то ж тепер село не гірше їх міста, можна і таких робітниць як Єлька приймати.

Єлька через це раділа, бо ж значить не приبلуда вона якась, має ім'я. А от дядько Ягор ставився до цього інакше, адже живе племінниця на пташиних правах, не вписана у домову книгу. Але дядько все ж її любив, одного разу навіть дав грошей на кіно. Єлька тоді бігла до міста сторчголов, їла морозиво, ходила у музей. Та ще й пройшла тим проспектом, де живе Володимир Лобода. Дядько усе їй натякав про те, що в Володимира Ізотовича серйозні напрями, не дарма ж їздить до них. А Єлька і не почувала до нього нічого, але ж не все життя ждати.

Із міста Єлька пішла зразу до бакена, адже так Катратий казав, що багато роботи. Проте там на неї чекала ціла компанія, що прибула до бакена моторкою: її дядько, Лобода, а також його друзі — молодий інженер і товстопузий голова ансамблю. Весело сиділи, їли раків, на Єльку наче й чекали, бо одразу всадили в коло.

Коли раки закінчилися, вирішила компанія покататися. І хоч Ягор казав, що ось-ось почнеться буря, її швидко впхали у човна та й поїхали. Хоча дівчині навіть сподобалося — поїхала б так до Вовчуг, нехай баби місцеві заздять. І тоді побачила дівчина на довгому човні, в якому сиділи гребці, Миколу-студента. Човен швидко промчав геть, але в дівочому серці так і тьохнуло усе солов'ями.

А Лобода усе гне свою лінію. "Все для жінки можна віддати, — Лобода знов багатозначно глянув на Єлку, — якби тільки виявилась достойною, здатною створити з тобою міцну, сучасну, зразкову сім'ю. Повну їй волю за це. Хочеш учитись — учись. В музеї, в кіно ходи, на концерти. Хочеш в туристську — одержуй, будь ласка, путівку й довкола Європи: Парфенон, піраміди, Везувій... Я на це так дивлюсь: цілковиту суверенність дай жінці, усі права дай за те, що вона рятує тебе від самотності й хоч коли-не-коли приголубить, — голос його налився щирістю. — Хай вона будує життя на свій смак, все їй повинно бути дозволено при одній умові: не бігати із заявами в комітет на свого рідного чоловіка, — пожартував він трохи сумовито..."

Аж тоді почалася буря. Єлька вистрибнула просто біля Катратого, а моторка подалася геть. Похмурий дядько розповів, що до нього уже заходила квартальна, тому треба шукати знайомих у міліції, аби допомогли із пропискою.

Розділ VIII

Вкрадено таблицю із собору! Лобода, що вважався знавцем робітничої психології, точно не очікував такого гвалту через пропажу кусня металу. Першим помітив крадіжку сліпий танкіст Костя, двоюрідний брат Володьки. Жінка йому це шепнула на вухо, то він одразу й подався до Віруньки, адже ж вона в дружині, нехай знайде злодія.

Вірунька хоч і спішила на зміну, все ж завенула до собору. Ніби і байдуже їй до того собору, проте чогось це неподобство обурило і Віруньку. От прилетить Іван з Індії, а на майдані порожньо. Немає собору, біля якого в молодості вони блукали. І на роботі не давав Віруньці спокою собор, одразу після зміни подалася до Лободи.

Зайшла до висуванця, обурено розповіла про таблицю. В кутку кабінету сидів

якийсь важливий чоловічок, проте він мовчки слухав Віруньку, яка мовила, що це самоуправство, наче і влади нема. А Лобода давай їй баки забивати, взявся розповідати гостеві, що ось ця Віра Пилипівна дружина того самого передовика Івана Баглая.

"А Вірунька тим часом зірким своїм оком примітила в кабінеті ще одну річ: у кутку із-за сейфа ріжечком виглядало щось далеко засунуте і якимось плакатом прикрите... щось дуже схоже на таблицю чавунну!" Одним махом зірвала з таблиці ватмані вилетіла з кабінету, грюкнувши дверима. Невдовзі після цього Баглайка вже сиділа в секретаря обкому.

Розділ IX

По Зачіплянці цього дня ходило багато обурених людей. Зібрався немаленький гурт. Раптом на обрії з'явилася бригада реставраторів, які видно зачули, що пахне зносом, а на руйнації теж можна добре урвати. Розмова усе поверталася до таблиці, почали згадувати про її походження, то якось так виходило, що ніби сам Ленін видав декрет на її виробництво.

Ромця усе бігав між людьми та твердив, що непогана ідея — нова шашлична, проте усі йому закривали рот. Десь аж із Гупалівщини прийшли старезні бабусі у хустках, бо думали було, що собор мають відкривати. Незабаром над усіма уже величалася Шпачиха. Кричала, що собор знесуть лише через її труп та що вона особисто збере підписити. Будуть усією вулицею писати анонімку.

Микола-студент стояв віддалік. Його здивувало, що стільки людей відкликнулося на біду собору, адже він думав, що ніхто вже і не помічає краси цього архітектурного шедевра. "Потреба собору, потреба краси, так само, як і огида до руйнування, видно, завжди жевріла в цих людях, будівничих за покликанням, тільки жевріла вона досі непомітно, жила в надрах душ десь глибоко й пригамовано, її навряд чи й помічали в собі... Для них він не підлягає знесенню, бо він прийнятий ними у цінності життя так само, як від народження прийнята синява Дніпра, і багряна велич нічного неба над заводами, і постать чавунного революційного Титана, що для юних поколінь прийшов десь уже ніби з вічності".

Розділ X

Володька Лобода не дуже був наполоханий Віруньчиним наскоком, навіть коли вона витягла ту трикляту таблицю. В нього був надійний тил — добрий родич, хрещений батько десь аж там на високій посаді, який терпіти не міг собор, бо на ньому фактично і погорів: жінка дітей таємно похрестила. Він задум Лободи підтримував.

Наступного дня був вихідний і Лобода вирішив з'їздити на Скарбне. По-перше, щоб трохи покупатися й позагаряти. По-друге, аби батька навідати, що там в будинку металургів жив. Мав до нього справу — хотів просити у старого, як заведено, благословення на шлюб.

Їхати вирішив на автобусі, як простий роботяга. Всівся біля вікна та вперед. Виїхали вже далеко за місто, а все видно собор. Вміли ж отак поставити, аж до самих плавнів усе він перед очима. Ну і красень, стервець. З дороги і не видно, який він обідраний та побитий. Батько Володьки — Ізот Лобода ще парубком там співав у хорі.

Таким батьком можна двічі пишатися — один із найвидатніших металургів України, завжди був передовиком. Напевно, рід відіграв немалу роль, щоби став простий Володька висуванцем. Проте не тільки заслугами роду живе Володимир Ізотович, він і сам молодий та перспективний. А шлюб тільки pomoже, надихне, щоб далі йти, лізти по кар'єрній драбині вгору та вгору.

І ось нарешті плавні. Людей багато, всі плавають, відпочивають, там фотографуються. І Лобода тут не чужий — то тут, то там прикликають його до себе, здоровкаються, усміхаються. То Володька і прибився до сім'ї відставного воєнкома. Переодівся біля них, скупався.

"Зоставшись у трусах, Володька оглянув себе. Негарно, що тіло біле, зовсім без засмаги. Студенти он борюкаються, ті всі вже як полінезійці, а тут за текучкою, за клопotaми й загоріти нема коли. Та хоч і біле тіло, але міцне, здорове — порода відчувається Лободина, козацька".

Біля них і присів. Люди щедрі, давай припрошувати до обіду. Он біля нього студенти позбирали в людей, хто що може дати, поскидали в чужий казан та й варять кашу. Голодна молодь, що тут сказати. І подружжя теж перед Лободою повиклодало наїдків, навіть десь взяли пляшку, хоч і не вживають. Тоді до них ще приєднався син воєнкома. Молодий архітектор добре уплітав, але сидів мовчуном. На Лободу геть не дивився, ніяк на жарти не відповідав.

Пообідавши навіть не глянув у бік гостя та й пішов собі до кашоварів. "Незабаром він уже стояв у компанії, жваво про щось розмовляв з Миколою Баглаєм, що, теж у самих плавках, мокрий ще, звідкись з'явився біля студентського казана, привертаючи увагу дівчат своєю еллінською статуєю". Лобода почув, що гомонять хлопці про чортову таблицю та спробував був їх трішки заспокоїти, мовляв і говорити немає про що.

"От народжує типів епоха, — сказав Баглай до архітектора і з неприхованою, якоюсь навіть бридливою зневагою відвернувся від Лободи. І воєнкоменко теж одразу спину показав на знак презирства. Нечеми, кинувши співрозмовника, пішли собі удвох до берега, наче й не було з ними Лободи, наче тінь чиясь промайнула біля них, нічого не варта!"

Лобода не дуже й розгубився, швиденько зібрався та пішов до батька.

Розділ XI

Освіжений водами Скарбного Лобода неквапно рушив стежкою до Будинку металургів, уявляючи як потішить батька візитом. Може після одруження він навіть забере батька додому, нехай із внуками нянчиться.

Будинок металургів знаходиться у мальовничому місті, з краєвидом на заводи та собор. Хочеш, бджільництвом займаєшся, хочеш вирощуєш щось, а хочеш – рибалиш. Рай, не життя. Лобода-син, зайшовши на подвір'я, батька свого не побачив. Натомість на лавочці читав книгу директор закладу. Він мило привітався із Лободою та відправив одного із підопічних, щоб пішов та знайшов Лободу-батька. Розповів, що він любить пасіку та має невеличкий курінь, де сидить із друзями цілими днями. Та й випити

деколи може, але культурно.

Допоки батька шукали, Володька вирішив оглянути батькову кімнату. Його там усе влаштувало, щоправда здивувався, що немає в нього ніякого фото сімейного, так як в сусіда хоча б. Зайшли і в їдальню також, і в червоний куток. Директор Лободу старшого нахвалював, давав найкращу характеристику. Роботяга, цілий рік рибу на кухню носить. Правда безініціативний трішки та й часто чогось сумує — вийде за браму та сидить тихо годинами. Володька на те відповів, що батька треба було б в хористи взяти, бо він добре співає.

Вийшли на двір, а там вже батько. Справжній велет, ступав впевнено, аж син замилювався його видом. І аж острахом війнуло від батькової величавості. "Син, стоячи біля колони, зустрічав свого старого усмішкою, любов'ю, почуттям гордощів синівських за нього, а він... він наче не впізнав його!"

Не виявив Ізот Лобода ніякої родинності. А коли директор мовив, що ось син приїхав, став волати на увесь Будинок металургів, що немає ніякого сина. Немає ніякого батька. Є лише старий нахлібник, скоріш його треба позбутися, старого бездітника. Сцена була жахлива. Людей ставало більше й більше. Директор спробував був заспокоїти старого, мовляв син ваш справно платить, нащо ж так. Та Лободу-батька це лише розізлило, ще більше розкричався. Аж усі занепокоїлися, щоб не стало йому погано під палючим сонцем.

"У гніві його, проте, було щось безпомічне, і цю безпомічність син уловив, і сам відчув, як у серці йому крізь образу озвалося щось таке, що рідко озивається. Якби можна було впасти отут до ніг батькові, дитинчам малим стати... Тату, може, чого вам треба було? Вдягачки, може? Тату, скажіть. Все буде, дістану, хоч пташиного молока!"

Та батько лютував, зірвав його син із рідного місця на старість років. А тобі Ізот Лобода став кричати просто абсурдні речі. Що вирішили Скарбне затопити, щоб створити ще одну ГЕС. І що його син посприяв як міг, аби перетворити таке природне диво на смердюче море. І хоч Володимир намагався заперечини, адже такої думки у нього і близько не було, проте батько не слухав. "Я тебе кликав сюди? Не батько я більше тобі! Нема в тебе батька! Віднині й повіки! Відщепок ти! Геть із моїх очей!"

Володька подався геть. Не міг зрозуміти нащо узагалі приїхав. Але все думав, як це може вплинути на його становище. Що ж, краще вже взагалі без батька. Ні щоб пишатися сином, так обмовляє перед людьми, якісь ГЕСи приплів. Хоча, думка ця непогана. Треба буде висунути якось. Перевівши дух, Лобода рушив на зупинку.

Розділ XII

Десь на горизонті диміли заводи, нема їм відпочинку. Повитий прозорою млою стояв в далечині собор. Юнак-архітектор сидів за кермом, а воєнком із дружиною сиділи спокійно на задньому сидінні. Воєнком в цих краях іще воював колись. Був молодий, командував артилерією гвардійської дивізії, а собор на горизонті був йому орієнтиром. І хоч будівля була чудовим орієнтиром, він застеріг солдат, щоб і не думали бити по ньому. "Чому він так тоді сказав? Звідки виникло раптом те бажання? Зачарований був тією довершеністю споруди, повіом предковичної краси? Навряд.

Скоріше навіть ні... Може, хіба що горе пережитих літ, пекуча зненависть до руйначів, до нищителів прояснила йому розсудок, продиктувала наказ — зберегти!"

Сюди ж після війни перебрався. Сина свого вивчив на архітектора. Веселий хлопчина, проте сидить за рулем сумний та понурий. Похмурість свою він привіз із гір. "Недавно їздив із товаришем досліджувати гірську дерев'яну архітектуру, пішки сходив усі Карпати, всі гори облазив, в одному верховинському селі на власні очі бачив, як місцеві учні-старшокласники старовинну свою гуцульську церковцю на дрова ламали. А вчитель їхній — вчитель-наставник! — роботою керував..."

Молодика зовсім розчарувало те, що почув від Миколи: ніби і над цим козацьким собором теж нависла рука руйнатора. Прийшов обурений до батька: полетить до когось, сам не знає до кого, буде розбиратися. Старий вояка врешті запропонував компроміс: він сам піде на килим. Одіне кітель парадний і вперед. Раз зберіг, то й ще раз збереже. Батькова підтримка хлопця заспокоїла, проте все з думки не сходили ці випадки вандалізму.

Розділ XIII

Що правда на світі є зачіплянці переконалися ще раз, коли на соборі з'явилася таблиця. Так і залишилася нікуди не відправлена перша в історії Зачіплянки анонімка. Проте як так сталося ніхто не знав. Володира Ізотовича Лободу викликали до першого секретаря, хоч коли Вірунька відкрито йому заявила, що поскаржилася, і не повірив. Про першого Лобода знав лише, що це людина бурхливої вдачі, тому треба триматися впевнено.

Перший одраз ж запросив Володьку присісти та спитав про батька. Коли почув про його "бунт" ніби сам до себе мовив, що батя у нього могутня та велика людина. І про друзів батькових згадав: Прапiрного, Довбищенка та Ягора Катратого. Мовляв з'ясували, що саме вони вкрали під час окупації статую Титана. Просто з-під носа у фашистів. Герої...

Після того було перейдено до головної теми розмови. Володька почав був про асигнування з бюджету, про сумнівну цінність будівлі. А голова встав та просто мовив: "А всі ж ми козацькі діти." І все. Собор — це витвір мистецтва, належить всьому людству, тому про руйнування і мови не може йти. З тим і випроводили Лободу, як кажуть — з облизнем.

Був того ж дня молодий Лобода і у Катратого, питав, чого ж він мовчав про свій подвиг, чому не розповів про Титана. Ще й так збіглося, що саме міліціонер наглянув на подвір'я. Підступив до Єльки, що саме на ганку була, став з'ясовувати — хто й звідки, як справи з пропискою. "Дивно тільки, що прийшов, коли саме й Лобода був тут, Єльчині смутки розвіював."

Лобода щоправда заступився за дівчину. Почав забивати міліціянту мізки. А тоді весело додав: "А дівчину, товаришу Яківце, ви облиште, — сказав тихіше і підмигнув з веселим підтекстом: — Вона під надійним наглядом... Життєва її стежка скоро визначиться."

Лобода ще й дівчину заспокоїв, хоч у Єльки було відчуття, ніби насувається якесь

горе чи біда. А наступного дня відбулася в неї ще одна дивна розмова — із Шпачихою. Та завела мову про всякі інтимощі, про свого чоловіка покійного, який бив її та любив випити. А тоді стала про Лободу говорити. Що він хороший та добрий, не забуває своїх, навіть бабу може підвезти. Аж співала Шпачиха. "Та він же тебе, дитинко, ніколи й пальцем не торкне, за холодну воду не дасть тобі взятися, діточки підуть, на руках тебе носитиме. Цей як візьме, то на весь вік, до іншої не перекинеться, бо в них там за це... б'ють! При його службі не розгуляєшся. В машині їздитимеш на базар і з базару, клунків не тягатимеш, що аж очі з лоба вилазять. Не гребуй, дитинко, не гребуй, коли випадає, бо такі на дорозі не валяються."

Мовчала Єлька, нічого й заперечити. Але ж не так собі уявляла щастя, не про таке мріяла. А пополудні Ягор своє жито косив. Щвидко його повалив, а Єлька стала снопики в'язати. Він теж вирішив поговорити із племінницею. "Хотів я з тобою поговорити, Єлько, сурйозно... Міліціонер оце ж приходив неспроста... Правда, може, й підсланий... Щось треба робити. Вирішуй. Сватається влада. Ухажор він хоч і... кручений якийсь, але ж дбатиме про тебе... Захист буде тобі." А Єлька вже й сама стала вагатися. Бо ж подалася шукати легшої дороги, втекла із колгоспу. Значить їй дорога лише одна — заміж. То може змиритися...

Прооте було і дещо хороше у візиті міліціонера. Тепер вона могла не ховаючись ходити по вулицях. Тому ввечері вийшла на прогулянку. Пройшла біля дому Баглаїв, все сподівалася побачити студента. "... ніяких ілюзій щодо нього, бо за таким хлопцем, певне ж, усі інститутські дівчата сохнуть, хочеш — вибирай найкращу! По тому конкурсу Єльці не пройти. Отже, нічим особливим себе не тішила: просто ось так би зустріти — і все."

Вона і побачила Миколу, але він подався геть із дому, а її не помітив. Єлька не знала куди він, проте залишилася якась гіркота, адже якщо Баглай надовго поїхав, то нескоро вже солов'ї будуть на Веселій тьохкати. Так вона і ходила вулицями. А надвечір виблукала вона на Широку. "З гнітливими думками стояла Єлька край шляху під шатром нічного дерева, почувала, що життя знову заганняє її в глухий кут. Невже так і розчавить воно в ній молоду затятість, різку, вперту вдачу, гордощі?"

Десь із районів саме гнали корів на бойню. Серце Єльці зайшлося жалем до цих незграбних тварин, що так байдуже сунуть на забій. Почувала, ніби і вона із такою ж погідливістю несе під молотки своє степове життя.

Розділ XIV

Вірунька Баглаєва прийшла на Зачіплянку, ще коли вранці селища будили гудки заводів. Її життя не балувало. Одразу після війни її мати працювала при амбулаторії, де навіть йоду не було. А потім зустріла Івана, він її того ж року привів на Веселу. Живуть душа в душу.

Має тут добру подругу — Лесю Хомівну. Вона в школі працює, тож Вірунька і за дітей спокійна. Спокійно йде на завод, цілими днями на крані брухт перекладає. Хоч ніхто і не скаже, що легко там. Приїздила нещодавно делегація із Віруньчиногоколгоспу. Походили, подивилися. Та коли Вірунька спитала, як їм завод,

то дідусь Юхим чесно відповів, що оце він перед смертю побачив пекло.

На робочому місці Віруньки кожна хвилина нарахунку, ніхто її не відволікає. Так цілими днями у кабіні і висиджує — на протязі, газу та курява вверх піднімаються. Там вона частенько згадує свого батька. Мати його в концтаборі в німців виміняла на самогон. Відходили, ледь із того світу видряпався. А незабаром повернулися свої. На толоці молодий лейтинант шиковав батьків місцевої дітвори, вдруге мобілізованих. Вірунька із іншими дітьми та жінками могла днями там сидіти, все милувалася як її батько гарно марширує. А якось прийшла з подружками на толоку, а батьків уже немає. Кинуто їх було на Дніпро, а там все небо гуло. Того ж дня малеча подалася до річки, батьків своїх вирішили шукати. Надвечір вийшли на берег, а там уже нікого — лише якісь цятки по схилах.

"Стояли гуртиком діти притомлені, причаєні під шелюгами, сторопіло дивились на той бік Дніпра, все не могли втямити: що то за цятки по зеленому? Вирви, сліди мін, сліди вибухів снарядних чи... І враз аж змоторошніли від страшної догадки: та то ж вони! В піджаках! Батьки наші!!!"

Спливли роки, а Вірунька усе не могла забути, яке там усе було важке й мерве....

Розділ XV

Ягор обходив в цей вечір двори зачіплянців, запрошував людей на якусь загадкову гостину. А коли питалися, чи є якась причина свята, то лише казав, що рибки наловив багато. Рибка була якась така, що всі чомусь відмовлялися.

Хто згодився із першого слова, так це Шпачиха та ще Семко Дейнека. Побував Катратий і в Орлянченків, так тільки вийшов із двору, то Ромця став скалити зуби. Мовляв буде вершитись новий, цілком в сучасному стилі обряд заручин. "Щиро шкодував Орлянченко, що Миколи Баглая не буде при цьому: другий день виборює першість своєму "Металургові" на змаганнях веслярів."

Елька була спала весь день, і Катратий її не чіпав. А коли прокинулася, то не втямила, що під грушею робить накритий стіл? "Жах обійняв її, коли збагнула нарешті, злим вогнем палахнуло в обличчя від того розкішного букета троянд. "Що ви робите? — хотілося крикнути. — Це ж вам не старі часи! Не "продана наречена"! Не любить вона! Зрозумійте, не любить..."

Що ж робити? Тікати, тільки тікати. Похабцем взялася свої речі збирати — чи на завод, чи до телят своїх, аби пошвидше. За цим заняття і застав її дядько Ягор. Обережно так став її заспокоювати, мовляв люди уже зійшлись, куди ж вона збирається.... А це і не заручини зовсім. Просто посидять, погомонять. Він же ж їй зла не бажає, але важко людині самій у цьому світі жити. Елька дала волю сльозам.

Проте коли люди зібралися за столом, на дівчину напала безмежна байдужість. Сиділа не сумна та невесела, а "наречений" збоку примостився.

Розділ XVI

Лобода Володимир Ізотович все намагався догодити дівчині-те тобі, чи те? "Прибрана в зовнішній спокій, холодну байдужість, Елька здавалася Лободі недосяжною, була зараз ще сліпучіша у своїй красі, відтіненій суворістю..." Проте він

добре відчував, що досить йому бовкнути хоч слово не так, як Єлька вибухне та всі зрозуміють, що вона проти цих заручин. Тому тільки і чула від нього "Єлю" та "Єлю".

Понурі були ці заручини. Без зайвих балачок просто вечеряли собі люди. Було нудно. Сиділи за столомначе через силу. Лобода, відчувши настрій гостей, послав Ромцю за музикою, проте в чеканні стало ще сутужніше. А по якомусь часі замість Орлянченка з'явився один із його друзів. Підійшов до Єльки та мовив, що її там хтось кличе.

"І ще не встиг цей хлопець зникнути в сутінках, як гучно вдарила хвіртка, і з-за рогу дідової хати вийшов на світле зхмурений, в дорожній спортивній куртці Баглай Микола. Можна було подумати, що хлопець напідпитку, якби не знала його непитушність Зачіплянка, — такою незвичною була напружена блідість його обличчя, посилена електричним освітленням, та ще отой суворий злам брів, чорних, густих, баглаївських."

Підійшов до дівчини та заявив, що вона мусить із ним відлучитися на хвилю. "Вона одразу підвелася. Підвелася, може, аж надто квапливо, здивувавши цим усіх. Без жодного слова, з мовчазною готовністю наблизилась до Баглая, і по тому, як вільно пішла вона із ним до хвіртки, ніби цього тільки й чекала, пішла, навіть не озирнувшись, з якимось викликом несучи свою баламутну голову, — всі зрозуміли, що їхня "хвилинка" може затягнутись надовго."

Лобода якось враз аж опух. Встав з-за столу, понуро побрів у темінь садка. А за столом всі наче ожили. Випили, Шпачиха одразу почала розповідати, що просив її Лобода поговорити з Єлькою, ще й привіз гостинця старій. А вона прийшла додому і аж заплакала: то ж вона за гостинець совість проміняла. "Шпачиху слухали й не слухали... Усім тепер ніби відлягло від серця; стало враз ясно, що тут затівалося щось недобре, і вони брали участь у цьому недоброму і тільки зараз нарешті позбулися сорому, силуваності й фальші, тягара неправди..." Звідкись уже підоспів Костя-танкіст із баяном, затягли пісні. І тільки тієї пари, що на хвилину відійшла, усе не було.

"Пісня, збурхнувши угору, притягувала, докликала й тих, що спершу повідмовлялися, кожен на свій лад бойкотуючи ці неприйнятні для них псевдозаручини. Зачіплянка ожила, стали один по одному з'являтися роботяги, що, відробивши свою змін..." Давно так не гуляла Зачіплянка. "Людей радувало, що все так обернулося, радувала пісня, що здружувала, радували ті двоє, що їх досі нема. Оце позачіплянському! Так жити треба: якщо припала до серця — підійшов, взяв за руку й повів. На це без любові духу не вистачить! Тільки любов дає право на це!" Вже й за північ перевалило, а люди не розходилися. А насамкінець Шпачиха, за місцевим звичаєм, впряглася в тачанку, аби потягти Ягора до саги й скупати.

Розділ XVII

Єлька із Миколою блукали в цю ніч по селу. Єльці із ним було легко та вільно, наче давно вже знала студента. Дівчину просто заливало щастя. Все навколо ніби змінилося, сприймалося інакше.

"Баглай ніби обдаровував Єльку щедрістю своєї душі, до чого тільки торкався

поглядом, все в нього ставало небуденним: і заводські заграви, що окутують Титана, і ці пустирища, де в його уяві вже виростають споруди незвичної архітектури, якесь сонячне місто для людей — для людей, а не для трамваїв..."

Вона не хотіла мати від нього ніяких таємниць, розповіла б йому усе про свою славу, проте Микола сам її зупиняв, мовляв не до цього зараз. Вони і не зчулися, як почало розвиднюватися. Добре вже і до собору. Баглай розповідав про унікальність будівлі, а Єлька враз зрозуміла, що саме біля цього собору і пройшла найтемніша її ніч.

"Ти навіть не підозрюєш, яка я негідна. Свята, думаєш, — знав би, яка перед тобою свята! Ти й зараз їй про ті вертикалі та аркатури, а перед тобою невігласка, що не здатна збагнути високе. Вона просто обіймів твоїх хоче, їй би притиснутись, на груди тобі впасти, розтанути, вмерти... Як хотіла б вона стати іншою... Але яким зіллям їй змити з себе ганьбу, які чистилища пройти, щоб виринути перед ним оновленою, гідною його кохання, його довіри й чистоти?"

Однак виходило так, що треба було б уже і прощатися. Микола, не відпускаючи Єльчину руку, заявив, що якийсь час вони не побачаться. Їх із інституту відправляють в колгосп, в якісь Вовчуги. Єльку аж переклинило. Її Вовчуги.

"Єльчин переляк, збентеженість і сум'яття Баглай, видно, витлумачив по-своєму: це її схвилювала розлука, це тому, що їхні побачення доведеться відкласти... В бурхливому спаласі вдячності він ступнув крок, щоб наблизити дівчину до себе, ласкаво торкнувся рукою її русьвого локона, і тільки він зробив цей рух, як Єлька в якомусь відчаї сама кинулась студентові навстріч, вхопила обома руками в обійми, гаряче-спрагло поцілувала в уста. Аж опекла."

А тоді в очах Єльки, в її зеленій глибині зринуло щось прощальне, якийсь промінчик самотності. Підійшов автобус і Єлька одразу ж туди застрибнула. Лише встигла усміхнутися хлопцеві, протиснувшись між людьми.

Розділ XVIII

Цілий день відсипався після заручин Катратий, проте про роботу своєне забув. Коли треба було засвічувати бакени, то Ягор був на місці. Дивився в дотліваюче жерло вогню та згадував свою молодість.

Новела "Чорне вогнище"

Був іще підлітком, коли його підхопило гуляйпільським вітром. Кругом усі були свободою п'яні, то як не сп'яніти хлопчиську, якого запівдарма брали до череди розбагатілі колоністи. Їхали степом тачанки. Зупинилися біля хлопчаків, що пасли худобу. Сам Махно звернув на Ягора увагу: може тому, що був найрудіший та занехаяний. Спитав про батька, який ще в Першій світовій поліг, та й взяв Ягора до себе коноводом.

"Чортеням трималося хлоп'я на тачанці, чманіло від лету, від степових скажених галопів, віжки напинались, мов струни, коли Ягор почував за спиною в себе незвичайного пасажирів — самого Нестора Івановича..." Махно любив, випивши, слухати чудні розповіді, особливо про історика Яворницького, який збирав різні козацькі артефакти. Сміливий старий навіть царю відмовився дати спробувати один із

музейних експонатів — козацьку горілку. Все думав, чи дав би Яворницький йому відпити трунку.

Одного такого вечора і послав своїх хлопців на собор. Штурмом взяти — таке велить отаман. "І вже по бруках передмість свобода копитами дзвонить, вже двері собору навстіж, коні попід собором парують без вершників у порожніх сідлах. А ті шахтарюють всередині — розчахнули царські врата, тягнуть ризи, чаші, різне начиння, покривала, з тонких полотен рушники роботи найкращих степових вишивальниць..." На весь собор якийсь гультіпака свистить.

І тут, ніби із-під землі, з'явився професор Яворницький. Став розганяти гуляйпільців, а то в козацькому храмі ведуть себе як коні. І шаблі, і кулі йому не страшні, бо його діло віки переживе, а перед ним одні дурні стоять — та й усе. Гнівний голос його гудів на увесь собор, аж надворі почули. Повели тоді Яворницького до самого Махна. Той давай питати, чому з хлопцями його свариться, а Яворницький почав нахабно відповідати, що не махнівці будували, аби руйнувати такий собор. Та так нахабно говорив, що ідеї їхні, які говорять йти через руйнацію до іделу, для нього безглузді, що сам Махно дивувався — і нащо він старого слухає? Іншого уже б давно порішив.

Навколо зібрався натовп. Стали заохочувати розстріляти професора. Так Махнові чогось жаль старого. Покликав Ягора — давай, стріляй Яворницького. Проте Катратий відмовився, не буде і все. "Оце я люблю! Моя вдача. Мій характер! За це й тебе милую, — хизуючись власною великодушністю, звернувся до Яворницького. — Дарую життя!"

Професор став тоді розповідати про свій музей, то Махно ще й заохотив — просвіти ж і моїх хлопців, розкажи про собор. Так професор далі говорить так, мов йому шабля анархів не страшна. Давай їх соромити, ще й пісеньку про Махна спішну заспівав, коли поцікавився він у історика, чи є про нього котрісь записи в музеї. Може і попрощався б із головою, та Галина Махнова чоловіка остудила — нехай іде собі старий, сам же ж цікавився.

А увечері після цього горіло в плавнях багаття. Гуляли махнівці, не обмежуючи себе в оковитій. Та й сам Махно люто напився. Став із своїх теоретиків, тих, що були серед них вчені, намагалися обґрунтовувати ідеї гуляйпільців, сміятися, бо нічого крім ненависті до них не почував.

"Позбавляю вас будь-якої влади, будь-якого гніту, тільки ж будьте мені вірними бійцями, синами анархії, синами всесвітньої волі! Без влад, без насильства диктаторів житиме наша степова республіка... А сам навіть диктатури сифілісу та розбою не подолав! Лише як виняток дозволив собі сьогодні розкіш милосердя... Чому дозволив, чому професора не посік? До ідеалу через трупи — так військо своє навчаєш. Дух руйнівний — твоя сила й твій прапор... То чому ж перед сивоусом відступив, перед його правдою?"

Тієї ночі сон його довго не брав. Може тоді вже відчував поразку, що на нього насувалася.

Розділ XIX

Степи змалку входили в свідомість дітей робітничого передмістя. І ось тепер постали вони перед Баглаєм у всій своїй красі. Вантажать студенти днями зерно на токах. Швидко вони подружилися із токовими, набули серед них слави роботячих людей. Нагрузять повні машини та й самі в кузов повлягаються. І до елеватора. Тоді вже Микола із своїх другом Генадієм мають повно часу на дискусії. Говорять про те і про те, знову розмова повертається до собору.

Десь ген на полях дівчата працюють. Махають машинам, а Миколі в кожній Єлька вбачається. Вона тут усюди: в палючому сонці, в засмаглих колосках. Все думає про її реакцію біля автобуса. Чи це вона так засмутилася, що він їде, чи що..?

А на поля врожай усіх покликав — і бухгалтерів, і вчителів. Вподобала Баглая "англічанка" — Талка, молода учителька. Підсіла до хлопців, стала розпитувати, що там нового у місті? Проте Баглай із нею не церемонився — і в колгоспідобре, а Талка усе із себе панянку показує — бач їй треба цивілізації, вона хоче кіна та концертів.

Микола усе мріяв про те, як повернеться додому та приведе Єльку на подвір'я. Просто так, без церемоній, заявить, що це його дружина. "Одного не знав Баглай: після того як попрощались вони коло автобуса, не повернулась Єлька більше на Зачіплянку. І Ягорові розшуки нічого не дали. Впав у зажуру старий, недобрі думки закрадалися в голову. В дівчат, кимось покривджених, не раз бувало: з мосту — та в воду... Тільки б не це. А від таких затятих та баламутних всього можна ждати — на Дніпрі високі мости..."

Розділ XX

Повернувся нарешті Іван додому. Хотів був одразу взяти Віруньку та й на курорт кудись, але просять виходити на роботу, бо з людьми скрута - треба до мартену майстрів. А він і не проти. Оформився та чекає тепер Віруньку.

Та тільки зібрався випити пива, поки жде, як Лобода підспів. "Трясе Баглая в обіймах, все ж таки ровесник і кум, проте Баглаєві й при цьому бурхливому вияві почуттів не зовсім до речі згадується, що мати чомусь недолюблює Володьки." Івана цікавив Ізот Іванович Лобода, бо ж він був йому учителем, тому любить Баглай старого металурга як батька. Ну а Володька завів своє. Що батько в Будинку металурга розкошує, а він би і забрав, так Баглай-молодший йому таку свиню підклав із нареченою. То відпочиває батько в санаторії далі. Тоді за роботу почали. І тут Баглай теж присоромив свого кума. Приїхав інакший із Індії, це Лобода одразу відчув. А як став товариш розмірковувати, що робота висуванця "на холостому ходу" і що толку із нього мало, то переконався напевне.

У цей час і Вірунька з'явилася. Лобода і на неї Іванові поскаржився, через історію із таблицею. А тоді чоловік швиденько вшився. Іван же ж з Вірунькою вирішили залишитися в павільйоні та культурно випити пива. Якраз таки тоді до них підійшла компанія трьох чоловіків на чолі із Таратутою. Таратута теж був у Індії, проте його вже давно повернули додому, бо він зв'язався із перекупщиками. Таратута після того із жінкою розсварився та й на роботі проблеми, тому він був озлоблений на всіх. Зі своїми товаришами стали вимагати пива. Іван їх і пригостив. Але ті почали нахабніти, а

Баглай, який із півобороту заводиться, уже був готовий до бійки. Може тим би і закінчилося, але Вірунька швиденько поволокла свого чоловіка геть.

Спустилися алеєю вниз, вийшли до Дніпра. Не Ганг, але така ж священна для місцевих людей ріка. І всі тут Баглаю упізнають, до себе припрошують гурти, що на Скарбне їдуть. Вірунька і собі думає, що непогано було б і їм спорядитися на Скарбне.

Розділ XXI

Із самого ранку Єлька стояла перед заводською брамою. Здійснюючи свій давній намір, зайшла вона до заводууправління та попросилася на роботу. На найтяжчу роботу, хоч у неї нема документів та освіти дев'ять класів. Та їй відмовили. "У нас, дівчино, двадцять п'ять тисяч робітників. І жодного щоб просто з вулиці. Щоб справа не була оформлена як належить."

Почваланала Єлька геть, аж до вокзалу, де музика чогось грала. Там на пероні повно молоді: студентів на цілину відправляють. Поїхала б і Єлька. Далеко, туди де ніхто не знає її. "Подалі від отих пащек, що десь, може, й сьогодні, ганьбитимуть Єлку перед її коханим. До пекучого сорому, до відчаю уявляла собі все, як це буде там, у Вовчугах, як розлютована бригадирша кляне її перед Миколою, ліпить на неї всяке, де крихти правди змішаються з найчорнішою брехнею, а він стоїть приголомшений, вражений, так поглумлений у своєму коханні. У плітках потоплять, у брутальнощах. Ніхто не в силі спинити потік — ні голова, ні подруги. Оганьблена, легковажна постане в його очах, найгірша в селі..."

Потім була у скверику. Присіла біля старих жінок, що внуків бавили. Побувала і біля Миколиного університету. Ще потім на проспекті посновигала. Здавалося дівчині, що всі на неї дивляться осудливо, бо тиняється вулицями, поки інші працюють. Тому стрибнула в якийсь автобус, який, як вияснилося, їхав на Скарбне.

Під обід уже бралася, коли вийшла Єлька до Будинку металургів. Там саме Ізот Лобода був. Як і кожного дня, сидів старий, все чекаючи на свого сина. Хоч і клявся, що бачити не може, але сподівався, що прийде він сюди, може із внуками. Прямувала понуро до лісу, а коли минала старого, якимось випадково привіталася із металургом. А в очах таке горе глибоке, що дна не видно.

Уже минула його, коли Лобода окликнув дівчину. Спитав – відкіля й куди. "Ніякий не родич, а помітив її стан. Окликнув, розпитав лагідно. Навіть не знаючи, хто вона і чи співчуття його варта. Двоє людей, зовсім незнайомих, випадково зустрілись, і ось так... Про матір, про батька ще запитав. Де працювала. Слухав її скупі зізнання, і велика, в сивині голова його весь час зичливо покивувала, ніби приймала без осуду її життєві зриви, й помилки, і невміле каяття приймала, все далі читаючи заплутану книгу Єльчиного життя."

Почувала Єлька, як помітно тає в ній крига озлобленості проти себе і проти всіх, як поволі повертається вона до чогось людського, що було перед тим уже ніби навіки втрачене. Згодом і сама запитала старого: чого він тут? Сторожує, чи що? Ізот пояснив, що цеза дім. Тоді Єлька необачно спитала, чи немає у металурга дочки або сина. "Все обличчя старого враз зіжмакалося, перехопилося спазмами болю, він нахилився, в

грудях заклекотіло, кістляві плечі затряслись у важко стримуванім риданні. Людина плаче! Старий чоловік і... сльози, великі, світлі, течуть по щоках. Це так приголомшило Єлку, що вона ладна була закричати — від нестерпності бачити це! Нічого нема страшнішого, ніж бачити стару людину в риданні."

За мить старий опанував себе. Йому, видно, ніяково було за свою слабкість, тому він знову спокійно підвівся і звелів їти Єльці заним. Повів годувати знайду.

Розділ XXII

Один із заводів викинув у Дніпро отруйні води і риба подохла. З цього приводу приїхала відповідальна комісія, згадали про оригінальну ідею очищувачів, що її запропонували заводський механік Олекса і Микола Баглай. Того ж дня подзвонили в район, і Баглаєві передали, що його терміново викликають до міста. Добирався Микола попутками. Їхав із радісним передчуттям зустрічі із Єлкою та із Зачіплянкою. Та ще із захопленням чекав на таких же ентузіастів як він, з якими разом будуть боротися за чистоту повітря.

На Веселій дітлашня зустріла його із бурхливою радістю. Аж тут Микола згадав, що сьогодні його день народження. Він бач і забув, але мати пам'ятала: спекла пирога. Правда запросити нікого: Іван з Вірунькою і ще з компаньйонами із цеху рушили на Скарбне. І Миколу кликали, щоб доганяв їх.

Мати весела, бо сини повернулися. Аж тут Микола спитав про невісточку. "Материне обличчя похмарилось: зникла невісточка. Як поїхала тоді до міста, то й більше не поверталась." Для Миколи ця звістка вдарила, мов грім серед ясного неба. Засмучений стояв посеред двору, ледве мати його за стіл приохотила. Щипнув пирога і одразу із двору геть.

Спершу подався до Ягорової хати, хоч знав, що Єлки там немає. Потім зайшов до Олекси, проте той ще був на роботі. Опинився в Орлянченків. Ромця саме збирався до мандрів. Зіграли шахи, а тут і Олекса наглянув. Заговорили про фільтри, про те, що тепер за нимидиректори заводів будуть бігати. І хоч Ромця ставився до цього скептично, проте йому швиденько закрили рота, мовляв ти Ромцю не виступай, бо як хочеш їхати у туристичну подорож, то про секретарів не пащекуй, а то й узагалі вдома залишишся. "На Миколину досить несподівану пропозицію їхати на Скарбне Орлянченко відповів відмовою, у нього, мовляв, на сьогодні свої плани, досить меркантильні, а Олекса-механік зголосився охоче: його ж мотоциклом незабаром обоє й помчались туди..."

Розділ XXIII

Почалася нова смуга в житті Єлки. Старий металург — Нечуйвітер, як його називали місцеві пенсіонери — особисто відвів Єлку до директора та влаштував офіціанткою. Робота проста: вечерю роздала — і вільна. А старі люди дівчину полюбили, небайдуже розпитували і про себе розповідали.

"Єльці тут воля. Поробила своє, і хочеш — читай, хочеш — іди собі в ліс. Після невизначеності, загубленості в круговертях життя якось одразу принамурилась, відчула себе невимушене, відчула свою незайвість. У вільний час любить блукати плавнями".

Чисте небо, тиша і спокій — чого ще треба людині? А кохання.... Не судилося мабуть. Мати одиначкою жила, то мабуть і на неї така доля перейшла.

"Знову і знову уява відтворює оту кучугурну фантастичну ніч — ніч ніжності і поезії... Нічого вже, мабуть, кращого не буде за ту, схожу на маревний сон, ніч із Баглаєм, ніч комишевих тіней у багряних озерах, нічого кращого за той світанок срібlistий... За ту найпоетичнішу ніч серед озер та кучугур і за той найкращий в її, Єльчиному, житті світанок — за них вона, доки й житиме, зостанеться вдячна тобі, Баглаєві. Доки житиме..."

А в суботу, коли в ліс наїжджає хмара роботяг із міста, Єлька любила забитися глибоко в хаші, на відкриті дикі місця. "В'юниться стежка поміж очеретами, іде Єлька, куди сама стежка веде, — у плавневе безлюддя, у плавневу безгомінь." Вже поверталася назад, коли ген на стежці з'явилася юнацька постать.

"І це не снилося їй і не видінням було, було реальністю: наближався Микола Баглай. Впізнала його і серце завмерло, а він ішов понурий, задуманий, під ноги дививсь. А коли глянув на неї, то аж дико якимось глянув, ніби не повірив своїм очам, і їй, зляканій, затерплій, стрельнула думка: був! З Вовчугів повернувся! І все, що там було проти неї, з собою зараз несе!..."

"Всі слова радості, щастя й привіту застряли Баглаєві в горлі, коли Єлька зовсім реально постала перед ним. Він аж зблід, а вона зашарілась. Наблизившись, навпроти нього Єлька зупинилась, хоч була якась ніби віддалена, очужіла, майже незнайома." Ще більше здивувався, коли побачив її погляд — щось іронічне, ніби дивиться на якогось незнайомця, що зараз буде в'язнути. Ніби то не його Єлька. Кинувся до неї, став питати чого ж тут, чого втекла із Зачіплянки? А Єлька заговорила. Страшними та вульгарними словами, про якийсь комбікорм, про потоптанку... Але Баглай її зупинив, бо вона ж навмисне себе оговорює. Сказав, що знає її краще, ніж вона сама.

А коли Єлька спитала, чи був він у Вовчугах, то хлопець відповів, що чув про Єльку, про її життя. Розважливе, добре слово про неї чув. Погляд її знову став глибоким. Микола дивувався, як же ж зустрілися в такому дикому місці, хоч якби не зустрілися, то обом би життя не було. Сліпнучи від власної ніжності, так і стояли в обіймах посеред стежки.

Розділ XXIV

Весела компанія зібралася на Скарбному. Палає вогнище на високому березі, а біля нього повлягалися втомлені мандрівники. Єлька затигнула пісні, бо ж Баглаї співочих люблять. На голос пісні до них прилинув іще один, схожий на водяника, чоловік. То був Ізот Іванович Лобода. Іван його уже давно чекав — зішлись біля вогнища та чмокаються, як батько й син. Розговорилися про життя в богодільні, подякували, що Єльку підтримав Лобода у складну хвилину. Попрацює в Будинку металургів, а там і на завод її заберуть. Дійшли і до Івана — стали розпитувати про індійські плавки.

Новела "Бхілайське вогнище"

Почалося усе звичайно. Викликали, питають: поїдеш? Ну а як не поїхати. Так і опинився Іван в Індії. Закинули їх у майже пустельну місцевість, де на фоні пальм

стоїть металургійний велетень. Стали вони жити в самому центрі найзасушливішого їхнього штату. Вразило їх майже все – і кастовість, і корови, що заводом блукають.

Був у Івана підручний — Рангар, із ним добре товаришував, навіть у гості ходив. А Таратуті, який поїхав із Іваном, це чомусь не сподобалося. Мовляв, із "чорношерстими" водитися не варто, бо вони розуміють лише силу, так їх англійці навчили.

"Так і не порозумілися ми з ним. Та все ж, коли надійшов день народження Таратуті, ми з хлопцями вирішили відзначити. Для згадки від своїх заводчан подарунок іменинникові поднесли: лампу настільну з підставкою у формі Тадж-Махала. З білого нефриту, гарненько зроблений, майстрів на такі речі багато. Подарували, повеселились. А через кілька днів бачимо цю лампу з Тадж-Махалом... у сусіднього бакшишника! Очам своїм не повірили: звідки взяв? Виявляється, збув йому наш іменинник."

Захопився збиранням грошей на машину. Та так, що зв'язався із бакшишниками. Довелося йому збирати речі — немає чого соромити моральний облік радянського металурга. А через кілька днів ввели в роботу нову піч. Основу поставлено, процес пішов. Інколи доводилося по 18 годин біля печі стояти. Та й шанували в Індії радянських металургів, бо ті усе робили. Немає кастовості, як щось треба, то й сам візьме.

А потім сталася із Іваном пригода, що наробила переполоху. Одного вихідного виїхали компанією за місто. Весело посиділи і, розуміється, випили теж. Проте Іван п'яним не був. От просто в голову ніби стукло щось: став на березі величезного озера, а той бік Дніпрову кручу нагадує. Кинувся вплав туди, ніби щось підштовхує.

Проплив уже більшу половину, коли впали сутінки — думав уже, що там і втоне, але якось доплив. Став на березі в одних плавках. Темно, хащі густі, а під ногами гадюки шумлять. А тут баче — вогник в далині. Та й давай через зарості пробиратися. Вибрів Іван до вогню, а це рибалки із місцевих племен. Глянули на нього із таким співчуттям, з бажанням допомогти, що Іван аж здивувався. І хоч був голий, лементував на чужій для чоловіків мові, але ті таки зрозуміли Баглая. Показали жестами, що вночі рушати не можна. Посадили до себе у коло, вийшло так, що опинився він поруч з їхнім ватагом — на почесному місці. І спати рибалки його теж із собою поклали. Та який тут сон.

"...терзали мене в ту безсонну тривожну ніч думки про наших, про учасників гуляння, бо стільки ж завдав я їм клопоту, прикромів і тривог. НП!* Пропала людина! Зник один з металургів! Втопився, чи заблукався, чи де він щез? Але нема! Та про таку подію негайно мусять сповіщати посольство! За цей випадок не одного там спитають, комусь припечуть так, що аж в Союзі оглянеться! Каятьба мене мучила, терзала совість перед товаришами. Хвилинний настрій наліг, щось тобі намарилось, вдарило в прихмелену твою голову, і ти, ні про кого не подумавши, пустився, як хлопчак, навмання на оте міражне, синювате... Серйозний чоловік, а піддався бісові безконтрольності, в безвість якусь потягло, на волю стихії..."

Ніч була довга, аж зрадів, коли сонце зійшло. Рибалки разом з Іваном покинули

курінь, повели його кудись в обхід озера. Перейшли через якісь протоки та потічки, аж поки зустрів Іван своїх. А тут уже хто радий, бо товариша знайшли, а хто сумний, бо зіпсував Баглай їм усі вихідні. Та ще давай кричати металургу, що для чогось він аж до племен забрів.

Після того хотіли Баглая, як і Таруту, відправити в Союз, проте на зборах товариші за нього заступилися — залишився Іван на підмозі братньому народу. "Думаючи про нічну свою пригоду, зрозумів я одне: не можна будувати життя на підозрах та недовірі, не можна жити на догмах ненависті. Живе в людях щось вище за це — потреба єдності, підтримки, братерства."

Розділ XXV

Посеред річки плине човник, а в ньому — сидяча постать: дід Нечуйвітер свої ятері стереже. По документах все ще Лобода Ізот, а тут усі його звать Нечуйвітром: і в пансіонаті пенсіонери, і браконьєри. Він — громадський доглядач Скарбного. Старий не має страху ні перед ким: сам налітає на "веселі компанії", і вони змушені під його натиском відступати.

Дід має звичку вставати із самого ранку, коли найкраще збирати зілля й корінці. В Будинку металургів Нечуйвітер не одномухворому допоміг. Сидить собі старий, ніби спить, проте у голові його думки так і сновигають. "Молодим себе бачить, парубком буйночубим на бронепоезді у степах. На одному з тих червоних пролетарських бронепоездів, що завод сам собі викував... Ганявся за тими, що серед них і Катратий Ягор гасав на тачанці, — аж потім, пізніше, домна їх обох помирила... Друзяка Ягор і тепер Нечуйвітра не забув, днями провідав; посиділи разом у скарбнянському курені, поговорили про давнє..."

Повертався думками і до свого сина. Все думав, як у такого трудяги як він виріс браконьєр. Все б старе понищив, лише б прорватися вперед. І все ж хотів би бачити Володьку. "...і враз вогняним списом пронизало йому груди, все небо спалахнуло криваво, і в подиві страшного болю старий відчув, як важко поринає у якийсь червоний в'язкий туман..."

І понесла човен течія вільно. Аж уранці дніпровсі рибалки випадково натрапили на цюшлюпку, що несламертвого свого господаря. Сповістили про скорботу і цілим заводом ховали Ізота Івановича Лободу, навіть назвали на його честь заводський профілакторій.

Розділ XXVI

Ця компанія була із тих, що виходила із ресторану останніми. Таратута гуляв із рижоволосою Жанночкою — жінкою нахабною, першою дружиною Лободи, що все про любов розпитувала у молоденького Вітька — підлітка, що плентався за компанією. Друга жінка — такаж струнка, але темноволоса — розмірковувала куди ж піти. Найкраща думка — до Дніпра. Купатися.

Побрели вниз проспектом. Позаду пленталася ще якась компанія, що голосно відзначала струнконогість Жанни і Ери. Їх швидко заткнули. "У нас сьогодні свято. Відзначаємо двомісячний ювілей повернення одного з нас звідти, де дюдя. Де під носом

у таких шмаркачів, як ви, замерзає. Отже, не псуйте нам цієї шикарної неоновієї ночі. Радимо зберігати дистанцію." Напевно "товариші" упізнали знаменитого Обруча, що справді нещодавно повернувся із колимських країв.

Коло вітрини гастроному до них ув'язався іще один кадр. Незнайомий, проте із зім'ятою купкою грошей, вже добре п'яний чоловік цікавився, де ж можна випити ще? У розмові згадав і про те, що працює реставратором-верхолазом. І хоч був настільки п'яним, що плів дурню, жмуток грошей привлік Таратуту, тому він згадав про ресторанчик на вокзалі, якому вони могли б випити.

"Проте до ресторану не дійшли. На привокзальнім майдані увагу Жанни привернула нова-новісінька "Волга" вишневого кольору, антена стирчала нікельована, — Жанна, ради розваги, бренькнула по ній. В машині нікого. Таратура товстим пальцем з каблучкою натиснув кнопку дверцят, і вони легко, мовби самі собою, відчинились. Ключик стирчав на місці, радіо тихенько гомоніло, господар, схоже, лиш на хвилину залишив свій лімузин, побіг на перон, либонь, когось зустрічати"

Швидко всілися, лише Вітя не сідав. Подався від проблем подалі. А "Волгу" в ту ніч бачили у робітничих передмістях, де вона витворяла різні кульбіти. Врешті верхолаз подав ідею їхати до собору. Пропозиція усім сподобалася і машина рвонула вперед. Пововтузившись трохи із замком компанія швидко зайшла в собор. "Обруч ввімкнув свій транзистор і вперше за всю історію храму під високим склепінням його дико ударив джаз." Ніби хвилею усіх підхопило і вони затряслися у твісті.

А Єлька із Миколою того вечора допізна блукали коло Радуги. Так і опинилися біля собору, де почули дику музику. "Мигцем змайнула Миколі давно чута зачіплянська історія про те, як професор Яворницький вигнав махновців із собору; це ще більш піддало йому духу, навіть не встиг подумати про можливі наслідки, тільки встиг кинути Єльці: "Зажди", — а сам уже в три скоки рвонувся в розчахнуті двері, в оту круговерть дикого, гидкого, цинічного, що опоганювало йому душу, прекрасну поему його життя..."

Почувся крик у соборі, грубі образи. Тоді із будівлі одна за одною стали вилітати патлаті постаті. Микола уже стояв на порозі, коли біля нього змигнув ніж. Хлопець впав на підлогу, а Єлька, кинувшись до нього, чула лише як кров витікала із відкритих ран. Єлька закричала так, що підняла на ноги усю Зачіплянку. Люди позбігалися, стали ловити по кущах компанію, яка не встигла від'їхати. "Відправивши Миколу з каретою "швидкої допомоги", зачіплянці все ще не розходились: наглядаючи затриманих, сердитим юрмиськом темніли коло собору; потім зосталась тільки варта із добровольців, котрі, ждучи приїзду міліції, розташувались попід собором, облягли його, ніби надовго. Курили, мовчали. Тільки вчитель Хома Романович кинув у бік затриманих: "Оце ті, що без соборів у душі... А він, як той біблейський юнак, що вигнав сквернителів з храму."

Жде Зачіплянка свого Баглая. Жде матір'ю, що сумно збирає вишні у саду. Жде галасливою дітворою, яка носить своєму кумиру передачі. І жде чорнявою Єлькою, яка щодня чекає поки Микола вигляне із вікна та усміхнеться їй. Слабкий та знекровлений,

проте її Микола.

А собор мовчить. Навкруги вирують пристрасті, а він стоїть. Думає свою одвічну думу.